

ISHLAB CHIQRISH TUZILMASINING MOHIYATI VA UNING TARKIBIY QISMLARI

Ilmiy rahbar: Muxtarov Mahmudjon Marifovich

Andijon davlat texnika instituti

“Iqtisodiyot” kafedrasi dotsenti

Nimoniddinov Jamshidbek Alisher o‘g‘li

Andijon davlat texnika instituti

Iqtisodiyot yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada sanoat korxonalarida ishlab chiqarish tuzilmasining mohiyati va uning asosiy tarkibiy qismlari tahlil qilinadi. Ishlab chiqarish tuzilmasining tushunchasi, uning shakllanish prinsiplari va funksional elementlari, jumladan, asosiy va yordamchi ishlab chiqarish jarayonlari, infratuzilma va tashkiliy boshqaruv tizimlari ko‘rib chiqiladi. Korxona faoliyatining samaradorligiga ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillar, shuningdek, ishlab chiqarish tuzilmasining iqtisodiy va texnologik jihatlari o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: sanoat korxonalari, ishlab chiqarish tuzilmasi, asosiy ishlab chiqarish jarayonlari, yordamchi ishlab chiqarish jarayonlari, ichki omillar.

Kirish. Ishlab chiqarish tuzilmasi - bu korxona yoki tashkilotning mahsulot ishlab chiqarish jarayonini tashkil etuvchi tizimdir. Ushbu tuzilma, asosan, mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun zarur bo‘lgan barcha elementlarni o‘z ichiga oladi. Ishlab chiqarish tuzilmasining samarali ishlashi uchun uning shakllanish prinsiplari va funksional elementlari muhim ahamiyatga ega.

Ishlab chiqarish tuzilmasining shakllanish prinsiplari bir necha asosiy omillarga asoslanadi [1]. Birinchidan, bu omillar ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini oshirishga qaratilgan. Ular orasida resurslardan oqilona

foydalanish, texnologik jarayonlarni optimallashtirish va ishchi kuchini samarali boshqarish kabi jihatlar mavjud. Ikkinchidan, ishlab chiqarish tuzilmasi bozor talablari va iste'molchilar ehtiyojlariga mos ravishda o'zgarishi kerak. Bu esa, o'z navbatida, innovatsion texnologiyalarni joriy etishni va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni talab qiladi. Uchinchidan, ishlab chiqarish tuzilmasining shakllanishida tashkiliy struktura ham muhim rol o'ynaydi. Bu strukturada har bir bo'limning o'z vazifalari va mas'uliyatlari aniq belgilangan bo'lishi lozim. Boshqaruv tizimining to'g'ri tashkil etilishi, ish jarayonlarini yanada samarali olib borishga yordam beradi.

Ishlab chiqarish tuzilmasi bir qator funksional elementlardan iborat bo'lib, ular asosiy va yordamchi ishlab chiqarish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Asosiy ishlab chiqarish jarayonlari - bu mahsulotni to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqarishga qaratilgan jarayonlardir [2]. Ular, odatda, xom ashyo yoki materiallardan tayyor mahsulotlarga o'tishni ta'minlaydi. Bunga ishlab chiqarish liniyalari, montaj va sifat nazorati jarayonlari kiradi.

Yordamchi ishlab chiqarish jarayonlari esa asosiy jarayonlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Ular orasida ta'minot zanjiri boshqaruvi, xom ashyo va materiallar bilan ta'minlash, texnik xizmat ko'rsatish va ishchi kuchini tayyorlash kabi jarayonlar mavjud. Yordamchi jarayonlar asosiy ishlab chiqarish jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Ishlab chiqarish tuzilmasining bir qismi sifatida infratuzilma ham alohida ahamiyatga ega. Infratuzilma - bu ishlab chiqarish jarayonlarini qo'llab-quvvatlovchi barcha inshootlar va tizimlardir. Ular orasida transport, aloqa, energiya ta'minoti va boshqa xizmatlar mavjud. Infratuzilmaning rivojlanishi ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga yordam beradi va korxonaning umumiy faoliyatini yaxshilaydi.

Ishlab chiqarish tuzilmasining samarali ishlashi uchun tashkiliy boshqaruv tizimlari ham muhim ahamiyatga ega. Boshqaruv tizimi - bu korxona ichidagi

barcha jarayonlarni rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishni ta'minlovchi tizimdir [3]. Bu tizimda rahbarlar va xodimlar o'rtasidagi aloqalar aniq belgilangan bo'lishi lozim. Tashkiliy boshqaruv tizimlari samarali ishlaganda, ish jarayonlari yanada soddalashtiriladi va tezlashtiriladi.

Korxona faoliyatining samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularni ichki va tashqi omillar sifatida ikki guruhga ajratish mumkin. Ichki omillar korxonaning o'z ichidagi jarayonlar va resurslar bilan bog'liq bo'lsa, tashqi omillar esa bozor sharoitlari, raqobat va iqtisodiy muhit bilan bog'liqdir.

Ichki omillar orasida korxonaning tashkiliy tuzilishi, ishchi kuchi, ishlab chiqarish jarayonlari va moliyaviy resurslar muhim ahamiyatga ega. Tashkiliy tuzilma samaradorlikka ta'sir etuvchi asosiy omillardan biridir [4]. Agar korxona yaxshi tashkil etilgan bo'lsa, ish jarayonlari tez va samarali amalga oshiriladi. Bunda rahbarlar va xodimlar o'rtasidagi aloqalar, vazifalar va mas'uliyatlarning aniq taqsimlanishi muhimdir.

Ishchi kuchi ham ichki omillardan biridir. Malakali va tajribali xodimlar korxonaning ishlab chiqarish jarayonini yanada samarali olib borishga yordam beradi. Xodimlarning motivatsiyasi, ularning ishga qiziqishi va professional rivojlanish imkoniyatlari ham korxona samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, ishlab chiqarish jarayonlarining optimalligi ham ichki omil sifatida ahamiyatga ega. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish liniyalarini yangilash va sifat nazoratini kuchaytirish samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Moliyaviy resurslar ham ichki omil sifatida e'tiborga olinishi lozim. Korxonaning moliyaviy holati, investitsiya imkoniyatlari va xarajatlarni boshqarish qobiliyati samaradorlikka bevosita ta'sir qiladi [5]. Moliyaviy barqarorlik korxonaga yangi texnologiyalarni joriy etish, mahsulotlarni diversifikatsiya qilish va bozorni kengaytirish imkonini beradi.

Tashqi omillar esa korxonaning faoliyatini ta'sir qiluvchi tashqi sharoitlarni anglatadi. Bunga bozor talablari, raqobat darajasi, iqtisodiy siyosat va ijtimoiy-iqtisodiy muhit kiradi. Bozor talablari korxonaning mahsulotlariga bo'lgan talabni belgilaydi. Agar bozor talab yuqori bo'lsa, korxona ishlab chiqarishni oshirishga harakat qiladi. Aksincha, talab pasaygan taqdirda, ishlab chiqarishni qisqartirishga to'g'ri keladi.

Raqobat darajasi ham tashqi omil sifatida ahamiyatlidir. Raqobatchilar tomonidan taklif etilayotgan mahsulotlar va xizmatlar korxonaning narx siyosatini va marketing strategiyasini belgilaydi. Raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun korxonalar innovatsiyalarni joriy etishga, sifatni oshirishga va xarajatlarni kamaytirishga intilishadi.

Iqtisodiy siyosat ham korxona faoliyatiga ta'sir etuvchi muhim tashqi omildir. Davlatning iqtisodiy siyosati, soliq tizimi, investitsiya muhitini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar korxonalar uchun qulay sharoit yaratadi yoki aksincha, qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Masalan, soliq imtiyozlari yoki subsidiya berilishi korxonalarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.

Ishlab chiqarish tuzilmasining iqtisodiy jihatlari korxonaning resurslardan qanday foydalanishini belgilaydi. Ushbu jihatlarda xarajatlarni boshqarish, rentabellikni oshirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash muhimdir. Samarali ishlab chiqarish tuzilmasi xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi, bu esa foydani oshiradi.

Texnologik jihatlarda esa ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini belgilaydi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali korxonalar ishlab chiqarishni tezlashtirishi, sifatni yaxshilashi va xarajatlarni kamaytirishi mumkin. Texnologik innovatsiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, raqamli yechimlar va yangi materiallardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

O'zbekiston sanoat sohasida tuzilmaning optimallashtirilishi, ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini oshirish va raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun

muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonni amalga oshirishda bir qator amaliy tavsiyalarni ko'rib chiqamiz.

✓ O'zbekiston sanoatida ko'plab korxonalar hali ham an'anaviy ishlab chiqarish usullaridan foydalanmoqda. Avtomatlashtirish orqali jarayonlarni tezlashtirish, xatolar sonini kamaytirish va ishchi kuchi xarajatlarini qisqartirish mumkin. Masalan, O'zbekistonning mashinasozlik sohasida avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalarini joriy etish, mahsulot sifatini oshiradi va ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi. Korxonalar, o'z imkoniyatlariga qarab, zamonaviy robototexnika va dasturlash texnologiyalarini joriy etishni ko'rib chiqishlari lozim.

✓ Sifatni boshqarish tizimlari (masalan, ISO 9001) ishlab chiqarish jarayonlarining har bir bosqichida sifatni nazorat qilish imkonini beradi. O'zbekistonning oziq-ovqat sanoati yoki tekstil sohasida sifatni boshqarish tizimlarini joriy etish orqali mahsulotlar sifatini oshirish, iste'molchilarning ishonchini qozonish va bozor ulushini kengaytirish mumkin. Bunday tizimlar yordamida korxonalar xarajatlarni kamaytirishi, qayta ishlash va zararni minimallashtirishi mumkin.

✓ Energiya va xom ashyo resurslaridan samarali foydalanish korxonaning rentabelligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonning energetika sohasida energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish, masalan, quyosh energiyasidan foydalanish, korxonalar uchun iqtisodiy jihatdan foydali bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, xom ashyo ishlab chiqarishda resurslarni qayta ishlash va sarf qilishni optimallashtirish ham muhimdir. Masalan, kimyo sanoatida chiqindilarni qayta ishlash orqali yangi mahsulotlar ishlab chiqarish mumkin.

✓ Ishchi kuchining malakasini oshirish korxonaning umumiy samaradorligini oshiradi. O'zbekiston sanoatida xodimlarning malakasini oshirish uchun treninglar va seminarlar tashkil etilishi lozim. Bu nafaqat ishchilarning bilimlarini kengaytiradi, balki ularning motivatsiyasini ham oshiradi. Xodimlarni

yangi texnologiyalar bilan tanishtirish, ularni innovatsion fikrlashga rag‘batlantirish va professional rivojlanish imkoniyatlarini yaratish muhimdir.

✓ O‘zbekistonning sanoat korxonalari marketing strategiyalarini takomillashtirish orqali bozor talablariga mos mahsulotlar ishlab chiqarishi kerak. Bozor tadqiqotlari olib borish, iste’molchilarning ehtiyojlarini aniqlash va raqobatchilarni tahlil qilish orqali korxonalar o‘z mahsulotlarini yanada samarali sotishi mumkin. Masalan, tekstil sanoatida yangi dizaynlar va ranglar yaratishga e’tibor berish iste’molchilar orasida qiziqishni oshirishi mumkin.

✓ Innovatsiyalar sanoatning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekistonning ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlikda yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish korxonalarni raqobatbardosh qiladi. Innovatsion yechimlar sifatida yangi materiallar, ekologik toza texnologiyalar yoki raqamli platformalar kiritilishi mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqarish tuzilmasi iqtisodiy tizimning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, mamlakatning rivojlanishi va raqobatbardoshligini oshirishda rol o‘ynaydi. U ishlab chiqarish jarayonlari, texnologiyalar, xom ashyo, ishchi kuchi va boshqaruv tizimlarini o‘z ichiga oladi. Samarali ishlab chiqarish tuzilmasi korxonalar uchun rentabellikni oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash va bozor ulushini kengaytirishga yordam beradi. Innovatsiyalar, avtomatlashtirish va resurslardan samarali foydalanish kabi strategiyalar ishlab chiqarishni rivojlantirishda muhimdir. Natijada, ishlab chiqarish tuzilmasini optimallashtirish nafaqat korxonalar, balki butun mamlakat iqtisodiyoti uchun ham ahamiyatlidir. O‘zbekiston sanoat sohasida bu jarayonlarni amalga oshirish orqali barqaror rivojlanishni ta’minlash va raqobatbardoshligini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karima, Gulmetova. "BIZNESNI TASHKIL ETISH SHAKLLARI: AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI." *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM* 5.46 (2024): 112-117.

2. Khusanova, Gulchekhra. "IQTISODIYOT VA BIZNES." *Nordic_Press* 3.0003 (2024).
3. Shodmonov, Sh Sh, R. X. Alimov, and T. T. Jo'rayev. "Iqtisodiyot nazariyasi." *Toshkent, "Moliya" nashriyoti, 2002yil. 416b* (2010).
4. Mamayunusov, Temurbek. "TURIZMDA INVESTISION RESURSLAR SAMARADORLIGI TA'SIR ETUVCHI OMILLAR." *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования* 4.8 (2025): 76-80.
5. Ergashev, R. X., Sh Sh Fayziyeva, and S. N. Xamrayeva. "Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti." *Toshkent" Iqtisod moliya.-2018* (2018).